

Hoofdlijnen MeerJarenAfspraak Kennis en innovatie 2011-2015

Minister LNV
en
de groene kennisinstellingen
verenigd in de Groene
Kenniscoöperatie (GKC)

Velp, 22 juni 2010

De Kracht van Groen onderwijs

De inhoud van het groene onderwijs ligt dicht bij het dagelijkse leven van mensen; gezonde voeding en leefomgeving in al haar facetten van "people, planet & profit". Het gaat om duurzame ontwikkeling en daarbinnen de focus op kwaliteit van leven en de zorg voor leven. Het groene onderwijs is onderdeel van een economisch sterke sector met een internationale focus. De sector omvat de primaire en secundaire productie en de groeiende sector dienstverlening. Het groene onderwijs heeft ook een sterke traditie van praktijkgericht leren in samenwerking met het bedrijfsleven en onderzoek. Een andere kracht van het groene onderwijs zijn de doorlopende leerlijnen van VMBO tot WO.

De nieuwe MJA staat in het teken van de versterking van de kracht van het groene onderwijs. De komende periode ligt daarbij het accent op: **verbreding, professionalisering en verankering**.

1. Het Groene Kennis Systeem en de Groene Kennis Coöperatie

De Groene Kennis Coöperatie (GKC) is het samenwerkingsverband van de groene onderwijsinstellingen voor wetenschappelijk en beroepsonderwijs, het onderzoeksinstituut DLO en de Vereniging Buitengewoon Groen. De GKC omvat ca. 120 schoollocaties en 75.000 leerlingen.

De samenwerking van deze instellingen binnen de GKC is belangrijk voor een goede werking van het groene kennissysteem. Een kennissysteem dat zich kenmerkt door sterke verbindingen en korte lijnen tussen onderzoek, onderwijs, bedrijfsleven en overheid. Waarin kennisontwikkeling (van wetenschappelijk tot toegepast onderzoek), kennisdoorstroming en innovaties plaatsvinden op basis van gerichte vragen en behoeften van beleid en praktijk.

Het groene kennissysteem is van groot belang voor een sterke internationale positie van de Nederlandse agrosector en de verduurzaming van de groene economie. Investeren in kennis en innovatie en een krachtige kennisinfrastructuur, waar het GKC onderdeel van uit maakt, blijft daarom nodig.

De komende jaren is het van belang duidelijk focus te kiezen, beter te schakelen met de kennisactiviteiten van anderen en beschikbare instrumenten optimaal in te zetten. Dit zijn belangrijke uitgangspunten van het LNV-Programmeringskader, waarin de hoofdlijnen voor de kennisontwikkeling, -verspreiding en innovatie zijn verwoord.

Het relevante kennisgebied van de GKC wordt gevormd door de kennis van dieren, planten en grondgebruik c.q. ecosystemen in samenhang met de maatschappelijke activiteiten die hieraan zijn gekoppeld. Grofweg gaat het hierbij om de voedselketen, biobased economy, inrichting en het beheer van het platteland en de natuur en biodiversiteit. Naar de toekomst toe zullen thema's als beleving en ontwerp van deze aspecten steeds belangrijker worden.

In termen van het innovatiebeleid van het Rijk gaat het om het sleutelgebied "agro en food" met sterke verbindingen naar sleutelgebieden als "water", "gezondheid", "energie" etc. De belangrijke kennis- en innovatieopgaven voor LNV zijn verwoord in de strategische kennis- en innovatieagenda (SKIA). Deze maatschappelijke opgaven hebben betrekking op de beschreven kennisgebieden, maar richten zich ook op vragen met betrekking tot voldoende gekwalificeerden voor de groene arbeidsmarkt.

De groene scholen vormen het gezicht naar de buitenwereld en staan dicht bij de praktijk en (toekomstige) ondernemers. Daarmee vervullen zij een makel- en schakelfunctie tussen het kennissysteem en kennisvragers in de regio op het gebied van opleidingen, praktijkgericht onderzoek en educatie.

De samenwerking binnen de GKC en de samenwerking met externe partijen vindt plaats via een programmastructuur van waaruit de scholen worden ondersteund om deze rol op te pakken. De GKC-programma's bieden ook een context om innovatieve projecten bij individuele instellingen te faciliteren. Vanuit best practices kan dit tot brede vernieuwingsimpulsen bij alle instellingen leiden.

2. Terugkijken: de aflopende MeerJarenAfspraak 2006-2010

De GKC heeft de eerste vijf jaar een **positieve ontwikkeling** doorgemaakt. De samenwerking binnen de groene onderwijskolom is via de programmastructuur verder ontwikkeld en versterkt. De externe zichtbaarheid is vergroot. De samenwerking met het onderzoek is versterkt en de gezamenlijke ICT-infrastructuur (Groen Kennisnet) is verder uitgebouwd en verankerd. Ontwikkelpunten zijn: versterken robuustheid, externe oriëntatie én structurele verankering binnen de scholen van de programma's en het betrekken van externe financiering bij de programma's. Ook de verbinding van de programma-activiteiten met de activiteiten binnen de scholen kan nog beter, zowel bij de koppeling vooraf aan het strategisch beleid van de instelling als bij de verankering en borging van de resultaten.

3. Vooruitkijken: de nieuwe MJA 2011-2015

De lange termijn GKC-visie 2005 – 2015 blijft ook voor de MJA 2011-2015 richtinggevend. Wel is er sprake van nieuwe accenten. De minister en de instellingen willen de stap maken van intenties en

aanzetten, naar een robuuste meerjarige programmering met concrete, aantoonbare resultaten zowel wat betreft de externe werking als de vernieuwing van het kennisstelsel.

De onderlinge samenwerking tussen de instellingen gaat ook een nieuwe fase in: d.w.z. dat de verschillende actoren (instellingen, geledingen, GKC, Wageningen UR, landelijke voorzieningen en LNV) - met inachtneming van de eigen autonomie - vanuit een gezamenlijk visie en een onderling goed afgestemde strategie werken ten einde het individueel functioneren van de instellingen te versterken vanuit een in gezamenlijkheid georganiseerd breed pallet aan ondersteuningsmogelijkheden.

De nieuwe MJA staat in het teken van de versterking van de kracht van het groene onderwijs. De komende periode ligt daarbij het accent op: verbreding, professionalisering en verankering.

- De verbreding krijgt onder andere gestalte via regionale GKC-programma's, waar AOC's in samenwerking met HAO en Wageningen UR de relatie leggen met regionale ontwikkelingsopgaven. Het VMBO heeft een belangrijke rol bij de uitrol van groene educatie voor basisscholen en burgers. Bij deze verbreding gaat het veelal om regionale toepassing van kennis met financiering van regionale actoren. Waar dat vanwege de vraagstelling van een regio nodig is wordt ook de verbreding gezocht door samen te werken met niet-groene instellingen in de betreffende regio. De verbreding van de inhoud van de programma's komt tot stand door deze systematisch te verbinden met maatschappelijke vraagstukken, o.a. via de kennisprogrammering van LNV.
- Versterking van expertise en professionaliteit is onder meer het resultaat van de landelijke GKC-programma's, waarbij het programmamanagement vooral door het HAO wordt ingevuld. (Groene Plus) Lectors moeten een cruciale rol gaan spelen in dit proces en een meerwaarde hebben voor de gehele groene onderwijskolom, met name in samenwerking met de AOC's.
- De structurele deelname aan het GKC-proces verlangt dat dit ook structureel wordt verankerd binnen de organisatie van de individuele instellingen.

LNV zet zich in om het stelsel van vakdepartementale onderwijssubsidies toe te snijden op een optimale ondersteuning van de GKC-ontwikkeling,

4. Onze ambities - Wat willen we bereiken in 2011-2015

In 2015 vormt de programmastructuur van de GKC een stabiele infrastructuur waarmee groene kennis optimaal toegankelijk is en toepassingsgericht kan worden gemaakt, zodat deze kan worden benut door maatschappelijke partijen. Individuele instellingen worden hiermee optimaal ondersteund om een makel- en schakelfunctie tussen enerzijds de kennisbehoeften op het gebied van opleidingen en onderzoek in de omgeving en anderzijds het groene kennisstelsel te vervullen.

Deze ambitie wordt geoperationaliseerd overeenkomstig de drie vakdepartementale rollen die voor het groene onderwijs, naast de reguliere onderwijstaak, zijn te onderscheiden:

- het faciliteren van kennisvragers buiten de school, al dan niet in samenhang met het curriculum (kennis en innovatie: school als kenniscentrum)
- het verbinden van de arbeidsmarkt met het onderwijs- en cursusaanbod in nauwe samenwerking met het relevante bedrijfsleven (scholing&arbeid / Leven Lang Leren)
- het informeren over en bewust maken van de maatschappelijke aspecten van het groene domein met o.a. educatie en maatschappelijke stages (Groene Kennis voor Burgers)

Kennisverspreiding en –benutting (school als regionaal kenniscentrum)

De instellingen – verenigd in de GKC – en het ministerie van LNV hebben de ambitie om zowel individueel als collectief de actuele kennis te ontsluiten en praktijkgericht te maken voor relevante kennisvragers in de omgeving van de kennisinstellingen. Kennisvragen kunnen voortkomen vanuit scholings-, onderzoeks- of innovatiebehoeften. Om kennisvragers optimaal te bedienen is het vaak zaak om over de grenzen van het eigen domein heen te kijken en samenwerking met niet-groene instellingen te zoeken.

De groene onderwijsinstellingen beschikken naast de faciliteiten voor het initieel onderwijs ook over mogelijkheden:

- voor om- en bijscholing (gezamenlijk met initieel onderwijs is dit het concept van Leven Lang Leren) van medewerkers van bedrijven en organisaties in de regio.

- een kennistransferpunt voor het verrichten van onderzoek door studenten of docenten. Deze activiteiten worden georganiseerd vanuit de filosofie dat hiermee een dubbel belang wordt gediend: kennisvragen worden van een antwoord voorzien, maar daarnaast draagt dit ook bij aan een rijke leeromgeving voor studenten en de professionaliteit van docenten doordat zij in aanraking komen met de actualiteit van de beroepspraktijk. Door de school als regionaal kenniscentrum te positioneren kan de school als regionale kennispartner optreden voor actoren in de beleidsvelden van LNV en als vertegenwoordiger van het groene kennissysteem participeren in regionale kennisarrangementen.

Aansluiting op de arbeidsmarkt en leerbehoeften (Leven Lang Leren)

Voor het initiële onderwijs is het de gezamenlijke ambitie om vanuit de toekomstige schaarste aan geschoolde arbeidskrachten op de arbeidsmarkt het groene onderwijsaanbod aansprekend te maken voor een grotere groep jongeren in onder meer de Randstad (meer instroom) en de aansluiting tussen sectoren te verbeteren (meer doorstroom). Deze toekomstige schaarste zal zijn doorwerking hebben op de her- en bijscholingsactiviteiten die vanuit de groene kennisinstellingen worden georganiseerd. Ook de problematiek in de regio's met krimpende bevolking vraagt in dit verband aandacht. Vanuit een gezamenlijke visie en ondersteund vanuit de GKC zullen de individuele instellingen zich organiseren op deze uitdagingen. Het bedrijfsleven draagt hierin een grote verantwoordelijkheid en zal zich hieraan ook bestuurlijk en financieel moeten committeren.

Groene Kennis voor Burgers

Een andere categorie van activiteiten betreft het ontsluiten van groene kennis voor het algemene publiek teneinde dit te informeren over en bewust te maken van de maatschappelijke aspecten die zijn verbonden aan de beleidsterreinen van LNV. Voorbeelden hiervan zijn NME, smaaklessen, het organiseren van maatschappelijke stages, etc. Bij de uitvoering van deze acties worden ook scholieren en studenten uit het groene onderwijs (m.n. AOC's) ingezet, die in dit verband voor de latere beroepsuitoefening relevante competenties kunnen oefenen en ontwikkelen. Het blijkt dat de competentie zorgen voor dieren en planten ook relevantie heeft voor de beroepsuitoefening in andere domeinen, bijv. zorg.

De programma's binnen de GKC hebben als kerntaak om als netwerkorganisatie te verbinden tussen verschillende partijen en de gezamenlijke belangen te vinden en op te pakken. Er komen grote programmaclusters, die refereren aan de LNV-beleidsterreinen AgroKetens&Visserij, Natuur, Landschap&Platteland, Voedsel,Dier&Consument en Internationaal (incl. voedselzekerheid). Een programmacluster rond Ontwerp en Beleving is nog onderwerp van overleg tussen GKC en LNV. Daarnaast zijn en blijven er programma's die dwars door en over alle inhoudelijke thema's heen een opdracht hebben, zoals o.a. Ondernemerschap en Onderwijsvernieuwing.

Onderwijsvernieuwing voortkomend uit het GKC-proces

Het totaal aan GKC-programma's maakt op landelijk niveau de vakinhoudelijke, didactische en organisatorische kennis beschikbaar van waaruit de individuele instelling kan putten om de makel- en schakelfunctie tussen de kennisbehoeften in de omgeving en het groene kennissysteem te vervullen. De ervaringen met GKC-programma's vormen ook de basis voor innovaties en structurele aanpassingen in het onderwijsproces op het niveau van de individuele instellingen. Evaluatie leidt tot identificatie van best practices en bijbehorende kritische succesfactoren. De samenwerking in GKC-programma's biedt een context zowel voor innovaties bij individuele instellingen als voor brede vernieuwingsimpulsen bij alle instellingen.

De MJA geeft invulling aan de vakdepartementale verantwoordelijkheid die de minister van LNV draagt t.a.v. de groene onderwijsinstellingen. Voorzover vanuit de vakinhoudelijke vernieuwing van het groene onderwijs stelselwijzigingen (aanpassing wet- en regelgeving) nodig mochten zijn vormt dit een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de ministers van LNV en OCW. De minister van LNV zal dan in overleg treden met de minister van OCW.

5. Afspraken

De lange termijn GKC-visie 2005 – 2015, de basis voor de MJA 2006-2010, blijft ook voor de MJA 2011-2015 richtinggevend. Wel is er sprake van nieuwe accenten. De minister en de instellingen willen de stap maken van intenties en aanzetten, naar een robuuste meerjarige programmering met

concrete, aantoonbare resultaten zowel wat betreft de externe werking als de vernieuwing van het kennissysteem. Accenten zijn:

- Leven Lang Leren – individu en corporate (arbeidsmarkt)
- School als (inter)nationaal cq regionaal kenniscentrum
- Verbinden groene- en niet-groene kennis
- Beter benutten gezamenlijke instrumenten (o.a. ICT)
- Kennis delen in kolom (WU(R) < -- > VMBO)
- Verankering van het GKC-proces en innovaties in het onderwijsproces
- Extra aandacht voor VMBO binnen GKC

LNV betreft het groene onderwijs via de GKC bij de programmeringscyclus¹ van LNV m.b.t. kennisverspreiding en onderzoek die o.a. resulteert in een LNV-kennisagenda. Hiermee wordt de verbinding gelegd met de vraagstelling vanuit de domeindirecties en de basis gelegd voor betrokkenheid van de GKC bij uitwerking van thema's, al dan niet i.s.m. bedrijfsleven, maatschappelijke organisatie en andere overheden.

De gezamenlijke instellingen komen in GKC-verband tot een jaarlijkse collectieve innovatieagenda, waarbinnen in dialoog met LNV de robuuste programmering in een jaarlijkse cyclus verfijnd wordt qua doelgroepen, thema's en bestemming van GroenePlus-middelen.

Rollen en verantwoordelijkheden van partijen

De groene kennisinstellingen verenigd in de GKC

- positioneren zich individueel als regionaal kenniscentrum en vormen collectief een landelijk dekkend netwerk dat flexibel kan inspelen op regionale en lokale behoeften aan onderwijs en onderzoek en ondersteuning bij innovatieprocessen; de GKC-programma's ondersteunen de school door ontsluiting van de binnen het landelijke systeem aanwezige kennis. Daar waar regionale kennisarrangementen een onderdeel vormen van het (regionale) beleid van LNV of het Rijk kunnen ook specifieke beleidsbudgetten worden aangesproken;
- maken afspraken over de onderlinge verdeling van de trekkersrol van de landelijke programma's overeenkomstig de profilering van de individuele instellingen op de diverse kennisthema's (groene pieken in de delta);
- maken onderling afspraken over de coördinerende rol die door een of meer instellingen wordt vervuld bij de formulering van een – via het GKC-proces – gezamenlijke respons/inbreng vanuit het groene kennissysteem in regionale kennis- en innovatieagenda's die met Rijksmiddelen worden opgesteld; vertrekpunt zou hierbij kunnen zijn de regionale positie of de landelijke positionering op het desbetreffende expertiseveld;
- spreken met LNV af dat zij hun activiteiten in het kader van Groene Kennis voor Burgers verder ontwikkelen, dit landelijk in GKC-verband organiseren en van daaruit bijdragen aan de verrijking van het onderwijsproces voor de student/leerling;
- ontwikkelen een onderwijsaanbod dat adequaat inspeelt op (toekomstige) opleidings-behoeften van leerlingen/studenten en werkgevers;
- spreken met LNV af een extra inspanning te doen met het oog op hogere in-, door- en uitstroom van de groene opleidingen;
- zullen zich in GKC-verband beraden en organiseren op de aanpak van om- en bijscholing voor het bedrijfsleven;
- verankeren de onderwijskundige en organisatorische implicaties van de deelname aan het GKC-proces met inzet van de Groene Plus middelen in het eigen strategisch beleidsplan en beschrijven op hoofdlijnen de relatie tussen de ambities, samenwerkingsverbanden en acties in dit kader en de bestemming en besteding van het aandeel in de "groene plus";
- stellen de relevante informatie op instellingsniveau aan het GKC-bureau ter beschikking ten behoeve van de integrale inhoudelijke verantwoording van de Groene Plusmiddelen richting LNV.

Het GKC-bureau (namens de kennisinstellingen):

- verkent de behoeften aan meerjarige programma's bij beleid, scholen en kennisvragers (ontsluiten en verbinden kennis die binnen het groene kennissysteem aanwezig is) en neemt in samenspraak met betrokken partijen het initiatief tot de start van meerjarige programma's;

¹ Naar het voorbeeld van en in samenhang met de onderzoeksprogrammeringscyclus

- monitort en evalueert programma's en vertaalt ervaringen binnen programma's naar onderwijsvernieuwend maatregelen (programma onderwijsvernieuwing) die binnen de individuele scholen structureel kunnen worden verankerd;
- organiseert de integrale inhoudelijke verantwoording van de instellingen richting LNV; aan de inhoudelijke rapportages wordt meer aandacht besteedt zodat de opgedane kennis beter overdraagbaar wordt aan anderen.

LNV faciliteert

- dat het GKC-proces wordt begeleid met een samenhangend en transparant instrumentarium vanuit LNV: de Groene Plusmiddelen zullen in onderlinge samenhang en, in samenspraak met de GKC worden ingezet, zodat betrokken partijen vanuit een meerjarig perspectief hun activiteiten hierop kunnen afstemmen (zie bijlage);
- dat in overleg met de GKC een programmeringscyclus wordt opgesteld waarbij afstemmingsmomenten met de GKC worden vastgelegd teneinde de inzet van de stimuleringsmiddelen van LNV, de eigen middelen van de instellingen en de financiering vanuit derde partijen (o.a. bedrijfsleven, andere overheden) met elkaar in samenhang te brengen. De programmeringscyclus zal aansluiten bij de planning in schooljaren;
- overleg met het GKC-bureau teneinde om het instrumentarium te verbeteren en te versterken kan worden; waar mogelijk worden administratieve lasten verlaagd.

6. Vervolgstappen tot een definitieve MJA 2011-2015

De hoofdlijnen van de MJA beschrijven in grote lijnen welke stappen in de komende periode gezet moeten worden. De verdere uitwerking van deze lijn in meer concrete afspraken en processen vindt plaats in de periode juli – november 2010. Het eindresultaat is een gezamenlijk actieprogramma voor de periode 2011 – 2015 met bijbehorend instrumentarium.

Partijen komen overeen dat de uitgangspunten zullen worden omgezet in een gezamenlijk actieprogramma waarin helder worden beschreven:

- a. Wat willen we bereiken (beoogt maatschappelijk effect)
- b. Wat gaan partijen daarvoor doen (beschrijving voorgenomen acties)
- c. Wat gaat dat kosten (financieringskader van de acties; inclusief bijdrage derden)
- d. Monitoring en evaluatie (beschrijving indicatoren - per actie -) waarmee de mate van doelbereiking kan worden gemonitord en acties kunnen worden bijgestuurd

Het uitwerken van deze notitie tot de MJA 2011-2015 zal parallel lopen met de uitwerking van het jaarplan voor 2011.

Ondertekend op 22 juni 2010 te Velp door:

.....
Mw. G. Verburg
De Minister van Landbouw, Natuur en
Voedselkwaliteit

.....
Dhr. L.C. Zachariasse
Voorzitter van het bestuur van de
Groene Kennis Coöperatie

.....
Dhr. H.E. Verweij
Stichting Aeres Groep – Groenhorst
College,
CAH Dronten en Stoas Hogeschool

.....
Dhr. A.F.M. Bomers
Stichting AOC Oost-Nederland

.....
Dhr. A.F. Sikkes
Stichting AOC Friesland

.....
Dhr. W. van den Bor
Stichting Agrarisch Opleidingscentrum
Terra

.....
Dhr. E. Fikse
Stichting AOC de Groene Welle

.....
Mw. J.V. Christophe
Stichting CITAVERDE College

.....
Dhr. G. Oud
Stichting Clusius College

.....
Mw. J. Snippe
Stichting Hoger Onderwijs Nederland

.....
Dhr. N. Barendregt
Stichting Edudelta Onderwijsgroep

.....
Dhr. G. Kant
Lentiz Onderwijsgroep

.....
Dhr. F.M. Hoeks
Stichting Helicon Opleidingen

.....
Dhr. R. van de Wal
Stichting ROC West-Brabant

.....
Dhr. H.J.M. Naaijken
Stichting HAS Den Bosch

.....
Dhr. E. Helfferich (namens R.W. J. van
Kessel)
Stichting Landstede

.....
Mw. E. Marks
Stichting Van Hall Larenstein

.....
Dhr. M.J. Kropff
Stichting Dienst Landbouwkundig
Onderzoek

.....
Dhr. M.J. Kropff
De publiekrechtelijke rechtspersoon:
Wageningen Universiteit

.....
Mw. L. Marijs (namens Mw. C. Oirbons)
Stichting Wellant

.....
Dhr. G.W. Meijnen
Vereniging voor Agrarisch Onderwijs
Buiten Agrarische Opleidingscentra

BIJLAGE Het instrumentarium en financieel kader

1. Financieel meerjarenkader

Bij een robuust en meerjarige programmeringskader hoort ook een robuust en transparant instrumentarium.

Het financieel meerjarenkader voor de jaren 2011-2015 omvat de jaarlijkse inzet van de onderstaande Groene Plus-middelen.

		2011-2015
Groene Plus regelingen	toelichting	M€ per jaar
KIGO		8,0
GKC als netwerkorganisatie	bureau	1,5-2.5
Groen Kennisnet		2,5
Groene impuls	School als kenniscentrum	5,0
	Internationalisering	0,9
Groene Plus lectoraten		1,0
Praktijkleren		24,0*
Kwaliteitsagenda groene leraren	Professionalisering	2,5*
	Ontwikkelcentrum, LPC's, Aequor, CITO MBO, SILO, Monitoring	8,0*
Wageningen UR	WURKS-I	0,3
	WURKS-II	0,4
	BO-09 + 1 %	1,5
	BOGO+	0,5
	<i>Totaal</i>	56,1-57,1

* = indicatief

- Van de "Groene Plus"-middelen heeft circa € 15 mln. betrekking op dieptemiddelen (KIGO, Box-3 Praktijkleren, Groene Plus Lectoraten, Groen KennisNet, ondersteuning, GKC-bureau) die strategisch ingezet c.q. gestuurd worden vanuit gezamenlijkheid - LNV na advies GKC - én € 35 mln. breedtemiddelen, die door instellingen en ondersteunende organisaties worden ingezet voor de verbinding van de eigen activiteiten met de in GKC-verband ontwikkelde initiatieven. Daarnaast is er ca. 5 M€ beschikbaar voor incidenteel beleid, bijvoorbeeld professionalisering.
- Voor de afstemming met LNV, de strategische plannen van de instellingen, de opdrachten m.b.t. de landelijke voorzieningen en het GKC-bureau geldt de gewone jaarcyclus. Voor uitvoering van de GKC-programma's en -projecten wordt de schooljaarcyclus gehanteerd
- LNV zal de inzet en vernieuwing van de landelijke voorzieningen (BO-thema Kennis, LPC, STOAS, ECS, Ontwikkelcentrum, ICT) bundelen en richten via een programma Versterken Competenties Groene Kennissysteem met als invalshoeken de 3 "GKC-diensten": (1) LevenLangLeren, (2) Kenniscirculatie en (3) Groene Kennis voor Burgers.